

Monitoring lékáren v Královéhradeckém kraji ve vztahu k možnostem jejich zapojení do systému služeb pro injekční uživatele drog

Východiska a cíle monitoringu:

1. Distribuce injekčních stříkaček prostřednictvím lékáren je významný zdroj tohoto materiálu pro drogovou scénu. Na jedné straně mají donátoři a správci sítě drogových služeb každoročně k dispozici podrobné informace o průběhu výměnných programů od poskytovatelů služeb, ale informace o prodeji stříkaček v lékárnách zcela chybí. Jaký je objem a podíl distribuce injekčního materiálu přes lékárny?
2. Stříkačky distribuované přes lékárny se nevracejí k bezpečné likvidaci. Lze přizvat lékárny k „výkupu“ použitých stříkaček?
3. Existuje síť lékáren, která je technicky lépe dostupná než programy výměny injekčního materiálu. Lékáren je víc, jejich otevírací doba poskytuje širší možnosti kontaktu. Lze počítat s těmito institucemi a jejich pracovníky při kontaktování skryté populace injekčních uživatelů drog a šířit intervenční poselství bezpečnějšího užívání do této populace?

Nástroje a proces monitoringu:

Základním nástrojem použitým pro tento jednoduchý výzkum byl semi-strukturovaný rozhovor s lékárníky a pracovníky lékáren. Cílem dotazování byly okruhy vyplývající z výše jmenovaných východisek. Kromě toho byly zkoumány i okolnosti prodeje a psychologicko sociální dostupnost lékáren jako distribučních míst. Výzkum se také pokoušel vytěžit informace z terénu, ze kterých by bylo možno zjistit i základní kvalitativní informace o místní drogové scéně. Šlo o informace zabývající se prodejem léků a prekurzorů k výrobě drog s cílem charakterizovat, zda se jedná o pervitinovou nebo opiátovou scénu, jaký je sociální status osob nakupujících stříkačky (věk, etnikum, fyzická popř. sociální sešlost apod.).

Tazatelé byli zkušení terénní pracovníci Laxus o.s., kteří mají opakovanou zkušenost s touto technikou sběru dat. Tazatelé byli dva, proto primární zkusení dat je prakticky nulové.

Výstupy z rozhovorů byly bezprostředně zaznamenávány do formulářů a zapisovány do tabulek pro jednotlivé regiony (okresy). Jako relevantní zdroje pro kvalitativní vyhodnocení byly použity informace ze „zajímavých“ lékáren, tj. z těch, kde dochází k prodeji injekčního materiálu v objemu alespoň 30 kusů měsíčně. Výsledná data byla komparována s daty výměnných injekčních programů, které v daných oblastech působí.

Výstupy z monitoringu lékáren:

Ve všech lékárnách se podařilo sebrat alespoň základní data týkající se prodeje injekčního materiálu. Sběr dat proběhl v listopadu a prosinci roku 2010. Do monitoringu se podařilo získat data ze 113 lékáren celého kraje.

Dostupnost stříkaček

Injekční materiál je dostupný v 70% dotazovaných lékáren. Podíl lékáren, které stříkačky neprodávají z vlastního rozhodnutí, je zhruba 50%. Druhá polovina lékáren neprodává injekční materiál, protože o něj není zájem. Přestože se jedná takřka o třetinu sítě, jsou ve všech sledovaných obcích dostupné jiné lékárny, které prodej zajišťují. Lze proto konstatovat, že síť lékáren prodávajících stříkačky je v rámci kraje vcelku rovnoměrná. Výjimkou je město Trutnov, kde v 6 ze 7 šetřených lékáren aktivně odmítali injekční stříkačky prodávat.

Množství lékáren prodávajících stříkačky (technická dostupnost) ovšem zdaleka nezobrazuje dostupnost materiálu pro uživatele drog (psychologická a sociální dostupnost). Sociální bariery jsou zřejmé především na malých městech – vzájemná znalost lidí v komunitě a s ní související vysoká sociální kontrola a strach z prozrazení. S psychologickými komplikacemi se lze setkat v cca polovině prodávajících lékáren. Jde především o komunikační okolnosti prodeje stříkaček. Lékárníci sice stříkačku prodají, nicméně dávají zřetelně najevo svůj nesouhlas a odmítavý postoj k osobám kupujícím stříkačky. Se vstřícným a neodsuzujícím postojem, který lze považovat za základní východisko ke komunikaci s uživatelem drog, jsme se setkali pouze u 26 % lékáren. V těchto zařízeních byl i personál ochoten distribuovat informační materiály určené injekčním uživatelům (balíčky bezpečného braní, letáky odborných programů, další informační materiály). Pouze

devět lékáren by bylo za určitých okolností ochotno přijímat použité stříkačky a jen jedna tak skutečně činí!

Lze tedy souhrnně konstatovat, že dostupnost injekčního materiálu je na území Královéhradeckého kraje dobrá. Na druhou stranu je ochota a schopnost lékárníků komunikovat s uživateli drog spíše nízká. Proto za stávajících okolností není možné počítat s výrazným zapojením lékáren do programů prevence přenosných chorob u injekčních uživatelů drog.

Prodej zneužitelných léčiv a prekurzorů

Ze shromážděných dat vyplývá, že tato léčiva prodává cca polovina lékáren. Prekurzory pro výrobu pervitinu jsou v prodeji ve 39% lékáren. Ve drtivé většině z nich je prodej podle sdělení lékárníků řádně regulován, tj. probíhá buď na předpis nebo na základě záznamu OP kupujícího. Substituční preparáty subutex (ojediněle suboxon) jsou prodávány ve 14% lékáren. Většina prodejů těchto léčiv není spojena se současným nákupem injekčních stříkaček. Současný nákup stříkaček a léku se objevuje výhradně u subutexu, s tím, že o těchto kupujících lékárníci mluví jako o „známých firmách, kterým je to jedno“.

Osoby kupující injekční stříkačky a odhad skryté populace

Osoby kupující injekční materiál se svým zevnějškem a chováním většinou nijak nevymykají běžné populaci nakupující v lékárnách. Občasné konstatování lékárníků, že se jedná o jasné uživatele drog, má podle zkušenosti tazatelů spíše hodnotící význam. Nevypovídá nic o sociálním statutu kupujících, proto se informacemi o nízkém sociálním statutu v této zprávě nezabýváme.

Věkový průměr se také nijak nevymyká věku klientů výměnných programů. Nakupujícími jsou spíše muži ve věku 20 - 30 let. Na mladé zákazníky (15 - 20 let) upozorňovala pouze jedna lékárna v Hradci Králové. Jejich hodnocení, že jde asi o studenty, lze považovat také spíše za hodnotící postoj, než za informaci popisující sociální status.

Relativně malý počet lékáren udává jako nakupující Romy, jde pouze o 15 lékáren. Pouze jedna lékárna udává jako nakupující osoby vietnamské národnosti. Je s podivem, že žádná z lékáren neudává nákup stříkaček osobami ze Slovenska, Ukrajiny nebo z jiných východních zemí. U Slováků lze tento fakt zpochybnit zjištěním, že lékárníci (zejména středního věku) je nepovažují za cizince. Lze se tedy

dohadovat, že k těmto nákupům dochází. Naproti tomu u rusky mluvících jde zřejmě o relevantní informaci. Ruskojazyční cizinci nejsou v tomto regionu ani zapojeni do služeb, pouze přes prostředníky z řad Čechů.

Z počtu osob odhadovaných lékárníky nelze stanovit celkový počet kupujících. Především v malých městech jde o zřejmé duplicity. Podle zkušeností z terénní práce je jasné, že uživatelé z malých měst také často střídají místa nákupu. Viz výše sociální kontrola v oddíle o dostupnosti. O pohybu nakupujících svědčí podíl stálých a nestálých zákazníků, který je zhruba 50%.

S velkou rezervou lze počet osob nakupujících v lékárnách odhadnout na 200 až 220. Poměrné zastoupení nakupujících po regionech je zhruba: Hradecko a Náchodsko po 60 - 70 osobách; Jičínsko, Rychnovsko a Trutnovsko po 20 - 30 osobách.

Podíl lékáren na distribuci injekčních stříkaček v kraji

Z příložené tabulky vyplývá, že výměnné injekční programy v regionu Královéhradeckého kraje distribuují 83% injekčního materiálu. To znamená, že podstatná část stříkaček užívaných k aplikaci drog končí v bezpečně likvidovaných kontejnerech. V lékárnách Královéhradeckého kraje se prodá pravděpodobně 45.tis. injekčních stříkaček ročně, tedy 17% aktuální spotřeby drogové scény. Pravděpodobná roční spotřeba uživatelů drog v Královéhradeckém kraji je 230.tis. injekčních stříkaček.

Další možné využití monitoringu

Z hlediska možného hodnocení výměnných programů je zajímavé zjištění, že v regionech se zavedenými výměnnými programy prodávají lékárny 10 - 24% injekčního materiálu k celkové spotřebě drogové scény.

Výjimkou je pouze náchodský region, kde prodej v lékárnách představuje skoro polovinu distribuovaného materiálu! Důležitou skutečností je poměr materiálů prodávaných v různých městech okresu Náchod. V oblasti Náchod, Hronov, Police nad Metují, Broumov se prodá 75% stříkaček celého okresu! Celkem se v okrese Náchod prodá v lékárnách za rok cca 14 tis. stříkaček, z toho 11 tis. ve zmiňované oblasti. Jen ve městě Náchod je to 8 tis. prodaných stříkaček ročně.

Tato čísla mohou souviset s podporou místních samospráv výměnným programům. Náchod podporuje terénní výměnné programy teprve od roku 2007,

Hronov a Police nad Metují mají terénní programy od roku 2009 díky IP a v Broumově v současné době žádný výměnný program nefunguje. Podle sdělení lékárníků v Náchodě v posledních letech prodeje klesají.

Z výše uvedeného lze vnímat monitoring prodeje injekčního materiálu v lékárnách současně jako nástroj poskytující informace o drogové scéně nezávisle na poskytovatelích služeb. Současně jej lze využít jako nástroj hodnocení a plánování dalších intervencí na injekční drogovou scénu (viz situace na Náchodsku).

2010	Trutnovsko	Rychnovsko	Jičínsko	Náchodsko	Hradecko	KHkraj	
počet programů	3	1	1	1	2	4	
počet lékáren	20	18	14	24	37	113	
z toho prodává	13	11	12	18	25	79	70%
subutex	3	1	2	4	6	16	14%
Simulanty	14	7	7	5	11	44	39%
Romové	1	2	1	6	5	15	13%
Ochota ke spolupráci	6	4	5	8	6	29	26%
ViP	61 308	11 421	29 688	14 539	109 126	226 082	83%
lékárny	6 480	3 540	4 440	13 860	16 848	45 168	17%
	67 788	14 961	34 128	28 399	125 974	271 250	100%
podíl lékáren	9,6%	23,7%	13,0%	48,8%	13,4%	16,7%	

KC HK	0	0	0	0	107 966
TP HK	5 955	11 421	29 688	14 539	1 160
KC TU	41 757	0	0	0	0
TP TU	13 596	0	0	0	0
ViP	61 308	11 421	29 688	14 539	109 126